

Dr. GRÁFIK Imre CSc

: néprajzkutató, ny. múzeumi főtanácsos

: grafikimre@gmail.com

ÚJ KÖNYV A SZENTENDREI SZERBEKRŐL

SZOFRICS Pál: *Képek Szentendre – és a szerbség – történetéből.*
Szentendrei füzetek XI., Pest Megyei Könyvtár, Szentendre, 2017

Szentendre város méltó módon, gazdag rendezvénysorozattal emlékezett meg 2017-ben első polgármestere, Dumtsa Jenő halálának 100. évfordulójáról. A programok egyik kiemelkedő eseménye volt a fent jelzett, s jelen ismertetésünk tárgyát képező kötet kiadása. Több okból is fontosnak érezzük, hogy felhívjuk rá a *Létünk* olvasóinak figyelmét.

A kötethez kapcsolódó *Szentendrei füzetek* utalás valójában egy kisebb könyvet jelez, amely a szerb Pavle Sofrić (miként az a belső címléírásban is olvasható) szövegeit tartalmazza. Elöljáróban jegyezzük meg, hogy nagyon fontos írásokat, amelyek eddig magyar nyelven nem voltak hozzáférhetőek. A könyvborító fülén ez áll: „Szofrics Pált Szentendre első krónikásának nevezte Máté György helytörténész, és már az 1980-as években lefordította három, szentendrei vonatkozású tanulmányát, ám kiadásukra csak most kerülhetett sor. A Pest Megyei Könyvtár – Szentendre város önkormányzatának támogatásával – vállalkozott rá, hogy 2017-ben, a Dumtsa Jenő-emlékévé alkalmából megjelenteti e műveket. A könyv hiányt pótol: egyrészt a Szentendréről szóló történeti leírások folytonosságában, másrészt sajátos nézőpontja miatt. Ismerete nélkül ugyanis aligha tudhatnánk, hogyan látták a szerbek e Duna-parti várost, észak Dubrovnikját, mely jórészt nekik köszönhette felvirágzását a XVIII–XIX. század folyamán.”

A kötet egyik fordítójának, Vukovits Koszta művészettörténésznek, a Szerb Egyházi Múzeum (Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjtemény, Könyvtár és Levéltár) vezetőjének előszavából a szerzőről megtudjuk, hogy tehető s szentendrei szerb családban született 1857-ben. A budapesti Tudományegyetemen szerzett tanári diplomát, 1887-től történelem-földrajz szakos gimnáziumi tanárként dolgozott a szerbiai Loznica, Valjevo és Šabac településeken, majd hosszabb ideig (1900-tól 1910-ig) a közép-szerbiai Nišben, 1911-től pedig egészen 1924-ben bekövetkezett haláláig Belgrádban.

Szentendrével kapcsolatban Szofricsnak három írása jelent meg, amelyek közül a Nišben 1903-ban kiadott *Momenti iz prošlosti i sadašnjosti varoši Sentandreje* (*Momentumok Szentendre város múltjából és jelenéből*) című a legjelentősebb és (szakmai körökben) a legismertebb is. E könyv folytatásának tekinthetjük voltaképpen a *Diákkori emlékeim* címmel 1910-ben megjelent írást, amelyben a szentendrei szerb ortodox felekezeti elemi iskolában eltöltött éveit idézi fel, élénk tárva gyermekkorra nevelési módszereit, az iskolában uralkodó szellemiséget és hangulatot. Szintén gyerekkori emlékei ihlették *A szenteste és a karácsony ünnepi szokásai Szentendrén* című, 1903-ban megjelent munkáját, amelyben – nosztalgikus visszaemlékezései mellett – külön fejezetben tárja fel és elemzi a karácsonyi népszokások kereszténység előtti elemeit (6–7).

Szofrics Pál szentendrei vonatkozású munkáinak első magyar nyelvű kiadása Szentendre első polgármestere, Dumtsa Jenő halálának századik évfordulója alkalmából jelent meg. Talán nem véletlen, hogy a *Momentumok Szentendre város múltjából és jelenéből* című mű éppen 1903-ban látott napvilágot, abban az évben, amikor Dumtsa Jenő június 28-án, Szent Vid napján hivatalosan is bejelentette nyugállományba vonulását. Dumtsa Jenő távozásával, majd 1917-ben bekövetkezett halálával lezárult egy korszak Szentendre és a magyarországi szerbek történetében. Ugyanakkor Szofrics első átfogó várostörténeti munkájának megjelenése 1903-ban előrevetítette az emlékezés, valamint a Szentendre történetével foglalkozó kutatások új korszakát (8).

Igaz, Szofrics előtt is volt ismeretünk szerb írótól, aki a város életét mutatta be. Jakov Ignjatovićra utalunk (Szentendre, 1822. december 8. – Újvidék, 1889. július 5.), akinek – egyesek által – a szerb Buddenbrook-történetnek nevezett regénye, az *Örök vőlegény* (eredeti címe: *Večiti mladoženja*) emléket állít a város életében egykor fontos szerepet játszó szerb kereskedőknek (IGNJATOVIĆ 1972).

Szentendre etnikai képét vizsgálva Ábrahám Barna – több helyen is idézve Ignjatović művét – írja: „A hosszú ideig fejlődő ipar és a bortermelet a 18. században élénk szerb kereskedelmet hívott életre (1698-ban megalapították a Szerb Privilegiális Szentendrei Kereskedő Társaságot), ami elsősorban az Oszmán Birodalomba irányult; délre bort szállítottak, onnan pedig posztót, bőrt, gyapjút, fűszereket, italokat hoztak, mindezt főként hajón. De mentek nyugat felé is, egészen Lipcséig. Belföldön, tengelyen inkább az Alföldre, Kecskemétre, illetve Szegedre vittek bort, pálinkát. A helyi ellátás is folyamatosan bővült, a 18. század végén huszonkét boltban minden lényeges árucikket kapni lehetett, az éhezőről-szomjazókról pedig negyvenöt különböző színvonalú vendéglő gondoskodott. Ilyen sokoldalú kereskedő volt Jakov

Ignjatović Örök völegényének regényhőse, a bolt- és kocsmatulajdonos, de lengyel útra is vállalkozó Sofronije Kirić. Ez a törekvő, vállalkozó szellem a szerbeknél büszke polgári öntudatot alakított ki. 'A szentendrei ember pedig büszke, családi körben, a szentegyházban éppúgy, mint a nyilvánosság előtt énekli: »Mi szentendreiek, híresek az egész világon!« Gyönyörű táj, gazdagság, jó bor, pompás víz. Akarsz ennél többet? A szerbség egész Génusza Szentendrére összpontosult.' De nem maradt ott örökre. Ignjatović rámutatott, hogy a polgárok a, ma úgy mondanánk, self-made-man-szellemet már a 19. század elején igyekeztek ranglétrára cserélni: 'Tudni kell, hogy a szentendreiek szívesen adták fiaikat szerzetesnek, hogy püspök válhassék belőlük, katonának, hogy generálisok lehessenek; ha ez nem ment, akkor ügyvédnek, kereskedőnek.' Az író tanúsága szerint a fiak nemzedékében eluralkodott a semmittevés, a kenyérkereső tevékenység megvetése, céljuk nem volt más, mint az élet élvezete, nem nézve, hogyan porlik szét a munkás ősök ölükbe hullott vagyona" (ÁBRAHÁM 2014: 108).

Jakov Ignjatović könyvére, illetve a benne olvasható és hitelesnek tekinthető visszaemlékezésre magam is hivatkoztam egy hajózástörténeti tanulmányunkban (GRÁFIK 2005: 114).

A most megjelentetett kötetben tehát három önálló tanulmány olvasható. Az első (9–139) megegyezik a kötet főcímével. A második: *Diákkori emlékeim. A szerb népiskola életéből fél évszázaddal ezelőtt Szentendrén, Magyarországon. Adalékok iskolánk történetéhez* (141–171). A néprajz művelői, de minden olvasó számára tanulságos és élményt adó *Praznovanje Badnjeg večera i Božića u Sentandreji*, amely most *A szenteste és a karácsony ünnepi szokásai Szentendrén. Különös tekintettel kereszténység előtti jellegükre* (173–212) címmel látott napvilágot, és lényegében néprajzának tekinthető tanulmány.

Kiss Mária jóvoltából a magyar néprajzkutatás előtt nem ismeretlen Szofrics Pál néprajzi vonatkozású közleménye. A hazai délszláv néphagyományok, a folklór, a népszokások jeles kutatója – ha nem is aknáztta ki teljes egészében Szofrics írását – fontos részleteket idéz, illetve több esetben is hivatkozta Szofrics Nišben kiadott művét (lásd KISS 1988).

Különösen az első és a harmadik tanulmány olvasása során – egyetértve méltatójának, Vukovits Kosztának a bemutatón is elhangzott és előszóként közölt gondolataival – figyelembe kell vennünk: Szofrics írásai több mint egy évszázaddal ezelőtt keletkeztek. „Stílusa és módszere tükrözi a kor történetírásának szellemét. Gyakori a különböző korszakok összevetése, a helyi és az általános folyamatok párhuzamba állítása, valamint egyes kérdések kapcsán megjelennek a szubjektív vélemények, és az olykor fantáziadús leírások, hipotézisek is. Mindemellett – hangsúlyoznunk kell – Szofrics

igyekezett hiteles és biztos forrásokból meríteni, a különböző dokumentumokból, és a korábbi szerzőktől átvett adatokat pontosan és körültekintően adta közre, olykor felvetve a további kutatások szükségességét. Munkájában megtalálhatóak a szentendrei szájhagyományban a szerző idejében még élő anekdoták és mondák, továbbá a fennmaradt írott forrásokban már nem felkelhető különböző életrajzi és más történeti adatok is. Műve így nem csupán az első összefüggő szentendrei várostörténet, hanem egyben a további kutatások számára nélkülözhetetlen, elsődleges írás is” (6–7).

A kötet felhasználását – a szerzői jegyzeteken túl – segítik a gondos fordítói és szerkesztői megjegyzések, valamint a kötet végén található mintegy 70 tételes illusztrációtömb (grafikák, fekete-fehér és színes fényképek). A jelen kiadással több tudományterület (mind a szerb, mind a magyar kultúrtörténet, történelemtudomány, helytörténet, néprajz) is gazdagabb lett. Remélhetően minden köz- és szakkönyvtárba eljut.

Köszönet a – nehéz (cirill betűs, helyenként ószláv, illetve vallási) szöveg – fordítóinak (Edelényi Mária és Vukovits Koszta), a nyelvi lektornak (Stepanović Predrag), valamint a szöveggondozóknak (Gaján Éva és Szarvas Rita). Gaján Éva külön is elismerést érdemel mint a kötet tervezője, szerkesztője, akinek kezdeményezése nélkül nem jöhetett volna létre a kiadás. Az ízléses borítójú, s belsejében jól megválasztott betűmérettel kényelmes olvasást biztosító, jól tördelt (Bazsó Gábor tördelő) kiadvány nyomdai előállításáért a Pauker Nyomdát illeti dicséret (felelős vezető Vértes Gábor).

IRODALOM

- ÁBRAHÁM Barna 2014. Nyelvek, hitek, ítéletek: Szentendre etnikai képe a 19–20. század fordulóján. In: *Kép, önkép, múltkép. Fejezetek Szentendre történetéből*. Tanulmánykötet. Szerk. Erdősi Péter–Majorossy Judit. Ferenczy Múzeum, Szentendre, 103–130. http://real.mtak.hu/29078/1/103-126_helytort_abraham_m1.pdf (2017. 07. 29.)
- GRÁFIK Imre 2005. Újabb források és adatok a népi hajózás dunai gyakorlatához. In: *Határjáró*. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére. Szerk. Bárkányi Ildikó–Fodor Ferenc. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 107–118.
- IGNATOVIĆ, Jakov 1972. *Örök vőlegény*. Forum, Újvidék; Móra Kiadó, Budapest
- KISS Mária 1988. *Délszláv szokások a Duna mentén*. Néprajzi tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest

Beérkezés időpontja: 2018. 11. 06.

Elfogadás időpontja: 2018. 12. 10.